

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vygotskij en het gehandicapte kind

Veer, R. van der

Citation

Veer, R. van der. (1984). Vygotskij en het gehandicapte kind. *Kind En Adolescent*, 5, 97-101. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/10404>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/10404>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

L. S. Vygotskij (1896-1934) geldt als een van de grondleggers van de sovjetpsychologie. In een tijdsbestek van nog geen tien jaar publiceerde hij tal van boeken en artikelen over zeer uiteenlopende onderwerpen. Centraal in al deze publikaties staat de gedachte dat het gedrag en de ontwikkelingsmogelijkheden van het kind op vergaande wijze door sociaal-maatschappelijke omstandigheden bepaald zijn. Deze gedachte werkte hij uit in zijn zogenaamde cultuurhistorische theorie van de hogere psychische functies. Volgens deze theorie is elk hoger psychisch proces ontstaan uit een proces van sociale interactie. Het spreken of denken voor zich is, bijvoorbeeld, ontstaan uit het spreken tegen anderen. Volgens Vygotskij bestaat een wetenschappelijke verklaring van psychische processen uit het terugvoeren van deze individuele interne processen op de ontwikkeling van de externe (sociale) interactiepatronen (zie Van IJzendoorn en Van der Veer, 1984).

Tot nu toe was Vygotskij in het Westen voornamelijk bekend door de vertalingen van zijn boek 'Denken en Spraak' (1934). Hierin behandelt hij, onder meer, de begripsvorming bij kinderen en de relatie tussen taal en denken. Door nieuwe publikaties in binnen- en buitenland komen geleidelijk aan echter ook andere delen van zijn oeuvre binnen ons gezichtsveld. In deze bijdrage besteden wij aandacht aan een tot nu toe vrijwel onbekend aspect van Vygotskijs werk, namelijk zijn ideeën omtrent de ontwikkelingsmogelijkheden en beperkingen van het gehandicapte kind. Hierbij baseren wij ons grotendeels op het onlangs in de Sovjet-Unie uitgekomen vijfde deel van Vygotskijs verzamelde werken (Vygotskij, 1983). Het betreft een uitgave in zes delen die binnen enige jaren bij Plenum Press in de Verenigde Staten in vertaling zal verschijnen.

Het gehandicapte kind

Van het begin af aan heeft Vygotskij zich bezig gehouden met de problemen van gehandicapte kinderen. In 1924 begon hij te werken met dove en blinde kinderen en in 1925 richtte hij hiertoe een speciaal laboratorium op. Na 1929 was Vygotskij hoofd van dit zogenaamde Experimenteel-defectologische Instituut. Aanvankelijk had Vygotskij geen duidelijke eigen visie op de problemen van het gehandicapte kind en leunde hij zwaar op de publikaties van diverse buitenlandse onderzoekers. Vrij lang is hij bijvoorbeeld geïnsponeerd geweest door de publikaties van Alfred Adler over het minderwaardigheidscomplex. In Adlers visie leidde een lichamelijk gebrek via het eruit resulterende subjectieve minderwaardigheidscomplex tot een streven naar compensatie of zelfs overcompensatie van het gebrek. Deze paradoxale stelling dat een organisch defect tegelijkertijd zelf de impulsen oplevert voor de overwinning ervan, paste heel goed in Vygotskijs wetenschapsopvatting. Later raakte hij tot de overtuiging dat het streven naar compensatie niet vanzelf tot stand komt, maar met alle kracht moet worden gestimuleerd door psycholoog of pedagoog. Dan heeft hij echter al de contouren ontwikkeld van zijn cultuurhistorische theorie van de hogere psychische functies, die een heel eigen visie op de problemen van het gestoorde of gehandicapte kind impliceert.

* Signalementen van zaken en gebeurtenissen die een bredere aandacht verdienen.

In deze theorie neemt 'omgang' of 'sociale interactie' een zeer belangrijke plaats in. In de sociale interactie ontstaan de zogenaamde hogere psychische processen, zoals logisch denken en herinneren. De hogere processen ontstaan in de interactie met de ouder via de taal. Hogere psychische functies zijn dan ook voor Vygotskij vooral *talige* functies. Door het instrument van de taal worden de 'natuurlijke' functies op een hoger plan gebracht (zie Van der Veer en Van IJzendoorn, 1984). In deze visie is het dan ook niet minder dan catastrofaal als een kind door een fysiek gebrek als doofheid of blindheid van de sociale interactie afgesneden dreigt te worden. De hele culturele 'bovenbouw' van de menselijke geest zou dan voor het kind onbereikbaar blijven en alle psychische functies opgesloten in hun 'natuurlijke staat'. Het dove kind, dat afgesneden lijkt van de talige communicatie, is er nog het ergst aan toe. Toch ziet Vygotskij de toestand van deze kinderen niet al te somber in. Integendeel, hij is van mening dat zij tot een volwaardig sociaal leven in staat zijn, mits wij ze van adequate instrumenten of middelen voorzien. De instrumenten die in het bijzonder geschikt zijn om de intellectuele ontwikkeling te bevorderen, zoals *de spraak en het schrift*, zijn aangepast aan de gemiddelde persoon die de volle beschikking heeft over zijn gehoor en gezichtsvermogen. Het is de taak van pedagogen, schrijft Vygotskij, nieuwe aangepaste instrumenten te ontwikkelen die het kind in staat stellen aan het maatschappelijke leven deel te nemen. Als dit niet lukt, dan blijft het kind 'primitief'. Met deze aan Lévy-Bruhl ontleende term maakt Vygotskij een vergelijking met 'primitieve' volkeren, waar er eveneens een gebrek is aan middelen (bijv. een geschreven taal) om de beschaving tot grote bloei te brengen. Bij het lichamelijk gehandicapte kind zijn de middelen eenvoudigweg niet toegesneden op zijn of haar problemen (Vygotskij, 1983, p. 25). In het geval van een primitief volk ontbreken de middelen. In beide gevallen legt dit een rem op de culturele ontwikkeling.

Vygotskij zag echter mogelijkheden om de geestelijke ontwikkeling toch te stimuleren. Beschouwen we het geval van een blindgeboren kind. De situatie van zo'n kind is niet hopeloos, aldus Vygotskij, aangezien de cultuur ook toegankelijk is via culturele instrumenten als lezen, spreken en schrijven. Deze culturele instrumenten zijn namelijk niet aan een bepaald zintuig gebonden. Het blinde kind kan in plaats van met de ogen met de vingers lezen. Het dove kind kan niet met de mond, maar met de vingers spreken. In principe, zo stelt Vygotskij, is er hier geen verschil met normale kinderen. De cultuur is even toegankelijk, zij het langs een andere weg (Vygotskij, 1983, p. 171). Keer op keer herhaalt Vygotskij dan ook dat het gehandicapte kind niet minder is, maar slechts anders. In 1931 schrijft hij: 'We nemen aan dat als de mens slechts over vier zintuigen beschikte, dit geen essentieel verschil zou maken in de kennis die hij zou kunnen verwerven, omdat het denken - het middel waarmee we de ervaringsgegevens verwerken - fundamenteel hetzelfde zou blijven. In principe weten zowel de blinde als zij die over hun gezichtsvermogen beschikken veel meer dan zij zich voorstellen; zij weten veel meer dan dat zij via de vijf zintuigen kunnen waarnemen ... En zo is ook voor het blinde kind het denken het belangrijkste middel om de ontoereikende waarneming te compenseren' (Vygotskij, 1983, p. 212). Op deze wijze legt Vygotskij een verband naar de Marxistisch-Leninistische kennisleer. In deze kennisleer kan de

directe waarneming niet tot echte kennis leiden en is de bemiddeling van het denken noodzakelijk.

We zien dus dat, volgens Vygotskij, het ontbreken of het slecht functioneren van een in de fylogense tot stand gekomen functie (bijv. het zien) gecompenseerd kan worden door gebruik van een cultureel instrument. In het instrumentgebruik verschillen het normale en het 'andere' kind ook niet. Wanneer het 'natuurlijke' geheugen van een normaal kind tekort schiet, doet het ook een beroep op taal (het classificeert bijvoorbeeld de te onthouden voorwerpen in groepjes of vlecht er een verhaaltje door). Op die manier vergroot het kind als het ware de 'natuurlijke opslagcapaciteit'. Deze notie, dat psychische functies op verschillende wijze tot stand kunnen komen, ontleende Vygotskij overigens aan Binet (Vygotskij, 1931 in Vygotskij, 1983, p. 122).

De behoefte aan een kwalitatieve diagnose

Voor elk falen van een lichaamsfunctie dient de pedagoog een cultureel instrument te vinden. Hiertoe is, zo benadrukt Vygotskij, een kwalitatieve diagnose van het dove of blinde kind vereist. Het is niet alleen noodzakelijk na te gaan welk vermogen precies gestoord is, maar ook welke functies behouden zijn gebleven. Keer op keer verzet Vygotskij zich tegen een zuiver kwantitatieve diagnose, waarbij slechts bepaald wordt hoe ver een kind op een bepaald terrein achter ligt en wat het altemaal niet kan. De orthopedagoog moet ook trachten na te gaan waartoe het kind wel in staat is. Er is behoefte aan een kwalitatieve analyse van de sterktes en zwaktes van het kind. De psychologische test kan bij deze diagnose een ondersteunende rol spelen, maar ook niet meer dan dat. Meten en diagnosticeren zijn voor Vygotskij twee totaal verschillende aspecten van pedagogisch onderzoek. 'De centimeter ziet niets', schrijft Vygotskij in 1931, 'zonder subjectieve verwerking, dat wil zeggen zonder denken, zonder interpretatie, analyse van de resultaten, beoordeling van de gegevens, is er geen wetenschappelijk onderzoek' (Vygotskij, 1983, p. 299). A-theoretisch testgebruik wordt door hem expliciet verworpen, omdat dit ertoe leidt dat kinderen gekenschetst worden als 'achtergebleven'. Maar is dat niet hetzelfde zo vraagt hij zich af, als de patiënt vertellen dat hij ziek is, zonder de ziekte te specificeren waaraan hij lijdt? Slechts op basis van een gedetailleerde sterke-zwakke analyse is herstel of aanpassing mogelijk.

De dialectiek van biologische en sociale factoren

Vygotskijs visie is geheel gericht op de sociale en culturele compensatie van een lichamelijk gebrek. Het belangrijkste is voor hem dat het gehandicapte kind kan deelnemen aan maatschappelijke activiteiten en met anderen kan communiceren. Het grootste gevaar dat het dove of blinde kind bedreigt is het sociale isolement. De pedagoog moet ten koste van alles trachten sociale interactie (de voorwaarde voor elk hoger geestelijk functioneren) tot stand te brengen. De ernstigste gevolgen van het lichamelijk gebrek zijn de sociale gevolgen en de compensatie van het gebrek moet sociaal gericht zijn. In dit verband wijst Vygotskij op een schaduwzijde van de speciale scholen. Naar zijn mening dienen deze scholen zoveel mogelijk in de maatschappij geïntegreerd te worden teneinde een sociaal isolement van het gehandicapte of gestoorde kind te vermijden. Ook voor deze kinderen is een volwaardige deelname aan de maatschappij weggelegd, mits de orthopedagoog een am-

bitieus trainingsprogramma opstelt en interactie met andere 'normale' kinderen bevordert.

Hiermee schetst Vygotskij een wel zeer optimistisch beeld van de mogelijkheden van het gehandicapte kind. Tenslotte lijden deze kinderen allen aan het een of ander lichamelijk gebrek. Dit wordt ook zeker door Vygotskij erkend. Hij is bereid aan te nemen dat er biologische oorzaken zijn voor bepaalde gebreken, die we voorlopig niet kunnen wegnemen. Door middel van het culturele werktuig of instrument echter, is heel vaak de succesvolle reorganisatie van de psyche mogelijk. '... de biologische processen die primair verantwoordelijk zijn voor het eerste stadium in de ontwikkeling van geestelijk achtergebleven kinderen raken verborgen; zij verdwijnen niet, maar worden "a aufgehoben" in het ontwikkelingsproces. ...' (Vygotskij, 1931 in Vygotskij, 1983, p. 118). Met deze expliciete verwijzing naar de dialectiek van Hegel, drukt Vygotskij de kern van zijn visie heel pregnant uit (zie Van IJzenendoorn en Van der Veer, 1984). De biologische ontwikkeling van elk kind slaat om in een culturele ontwikkeling. Voor zowel het gehandicapte als het normale kind geldt dat de culturele instrumenten (met name de taal) de biologisch gegeven mogelijkheden op een onvergelijklijk hoger plan brengen. Het verschil is slechts dat voor gehandicapte kinderen deze instrumenten aangepast dienen te worden. Voor het blinde kind formuleerde Vygotskij het als volgt: 'In de psychologie van de blinden is de strategie dus gericht op een overwinning van het defect door de sociale compensatie ervan, door de deelname aan de ervaringen van hun die kunnen zien, door de spraak. Het woord overwint de blindheid' (Vygotskij, 1983, p. 95). Deze gedachte lijkt nog altijd actueel. De Nederlandse orthopedagoog Van Dijk kwam onlangs, op basis van eigen onderzoek van doof-blinde kinderen, tot exact dezelfde stelling (zie Van Dijk, 1983, p. 443).

Bestuit

Gedurende zijn hele loopbaan heeft Vygotskij zich beziggehouden met de problemen van het gehandicapte kind. Uiteindelijk ontwikkelde hij een originele en optimistische visie op de ontwikkelingsmogelijkheden van deze kinderen. Deze visie vloeide voort uit zijn cultuurhistorische theorie, waarin de begrippen 'sociale interactie' en 'dialectiek van biologische en sociale factoren' een centrale rol spelen. Vandaag de dag kunnen wij Vygotskijs denkbeelden wat afstandelijker bekijken en proberen een voorlopig oordeel over de waarde ervan te vellen. Het lijkt ons dat Vygotskijs ideeën over de rol van het culturele instrument in de mentale ontwikkeling nog steeds origineel en belangwekkend zijn. Ook zijn pleidooi voor een doordacht testgebruik en een kwalitatieve diagnostiek verdient gelezen te worden. Kritiek hebben wij op het schetsmatige, theoretische karakter van zijn werk en op het eenzijdige accentueren van de verbale ontwikkeling van het gehandicapte kind. Tegenwoordig is men van mening dat de ontwikkeling van doof-blinde kinderen dient te beginnen met een zeer grondige training van de manuele vaardigheden. Gebruik makend van de behouden gebleven tastzin leert men de kinderen allengs moeilijkere manipulaties van voorwerpen. Pas nadat het kind praktisch heeft leren omgaan met de cultuurbepaalde omgeving, wordt met het aanleren van taal een begin gemaakt (zie ook Van Dijk, 1983). In de Sovjet-Unie is deze gedachtengang vooral uitgewerkt door de cultuurhistorische onderzoeker Mešterjakov. In de door hem geleide school voor doof-blinde kinderen werden in het verleden

i. Met dank aan C.F. van Parrenen, die ons o.a. wees op de overwaardering van de taal door Vygotskij.

opmerkelijk

Een onderzoek naar het functioneren van Plaatsings Advies Commissies (PAC's)

frappante resultaten bereikt. Levitin (1982) vermeldt dat meerdere leerlingen uit deze school een universitaire graad behaalden. Een aangepaste cultuurhistorische theorie heeft dus ook op orthopedagogisch gebied tot resultaat geleid. Het lijkt ons van groot belang dat deze cultuurhistorische onderzoeken in het Westen meer bekendheid verwerven. Pas op basis van een grondige kennisname en na vergelijking met Westers onderzoek kan uitgemaakt worden welke benadering op dit gebied de voorkeur verdient.

Drs. R. van der Veer', Rijksuniversiteit Leiden, Vakgroep Wijsgerige en Empirische Pedagogiek. Schuttersveld 9-505, 2316 XG Leiden.

Literatuur

- Levitin, K., *One is not born a personality*, Moskou: Progress Publishers, 1982.
- Van der Veer, R. en M.H. van IJzendoorn, Vygotskijs theory of the higher psychological processes. Some criticisms, *Human Development*, 1984 (2), (in druk).
- Van Dijk, J., Doof-blinden en hun relatie tot de wereld. *Pedagogisch Tijdschrift*, 1983, 8, 439-443.
- Van IJzendoorn, M.H., en R. van der Veer, *Main currents of critical psychology. Vygotskij, Holzkamp, Riegel*, New York: Irvington Publishers, 1984.
- Vygotskij, L.S., *Sobranie socinenij V. Osnovy defektologii*, Moskou: Pedagogika, 1983.

Inleiding

In deze rubriek zou ik uw aandacht willen vragen voor het rapport 'Plaatsings Advies Commissies, een beleidsadviserend verslag van vijf experimenten' (GITP, 1983). Niet omdat het verslag weinig aandacht en publiciteit heeft gekregen, maar omdat die publiciteit vooral ging over de vraag of er al dan niet PAC's dienen te komen. Dat is een omstrede zaak. Wie de laatste informatiemiddag over het onderzoek (op 19 april 1983) bezocht heeft, zal dat kunnen beamen: de kritiek op de daar liggende 'Samenvattende conclusies en Aanbevelingen' was fel. Sommigen meenden zelfs dat de komst van de PAC's al vaststond. Dat leverde commentaren op als: 'Onderzoekers en begeleidingscommissie hebben zich laten gebruiken om tot voorgeprogrammeerde conclusies en adviezen te komen' (Nieuwsbrief nr. 6, CWOOK, 1983). Eén van de aan het onderzoek deelnemende PAC's (Stichting werkgroep jeugdwelzijnzorg Limburg) schrijft de begeleidingscommissie van het onderzoek: 'Als bestuur kunnen wij ons vinden in de uiteindelijke conclusie zoals deze door het GITP en in uw voorlopige standpuntbepaling wordt geformuleerd. Zeer uitdrukkelijk geven wij daarbij echter aan dat deze conclusie meer te maken heeft met de bevindingen uit het Limburgse experiment dan dat deze haar fundament vindt in de door u gepubliceerde samenvatting van het landelijk onderzoeksrapport. Slechts op basis van de kwantitatieve en kwalitatieve bevindingen uit het samenvattende verslag, zonder kennis van